

Vida Česnuitytė

Socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijos: bruožai ir jų kaita

Santrauka

Straipsnyje pateikiamos sociologinės ir demografinės teorijos, kuriose šeimos kūrimas siejamas su šeimos interesais, siekiančiais išsaugoti socialinį statusą ir perduoti jį ateinančioms kartoms. Straipsnyje aptariami šios elgsenos kontrolės būdai ikimoderniose visuomenėse. Taip pat svarstomos šeimos kūrimo strategijos moderniose visuomenėse, kur svarbiausią reikšmę įgyja individualumo principas, o šeimos kūrimas tampa individualios saviraiškos segmentu. Apibendrinant teigiama, kad socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijos nuolatosis kinta; drauge pertvarkomi šeimos ir bendruomenės dominavimo individui modeliai žymiai didesnį dėmesį skiriant individų pasirinkimui ir šio pasirinkimo toleravimui.

Raktažodžiai: socialiniai sluoksniai, matrimonialinė ir prokreacinė elgsena, habitus

Įvadas

Šeimos kūrimas nuo seno susijęs ne tik su giminės pratęsimu, darbingų šeimos narių reproduktivumu, bet ir su palikimo bei šeimos socialinės ekonominės padėties išsaugojimu (Bourdieu 1976; Becker 1981). Tad šeimos kūrimo strategijose paprastai turima omenyje ne šiaip partnerystė. Sąmoningai arba nesąmoningai siekiama „sėkmingų vedybų“, tikintis maksimizuoti sėkmę arba minimizuoti nuostolius (dažniausiai ekonominius ir simbolinius). Atitinkamai skirtingiems socialiniams sluoksniams buvo būdingi skirtingi šeimos kūrimo sprendimai: šeimos kūrimo amžius, partnerystės sudarymo formos, tinkamo partnerio pa(si)rinkimas ir kt. Kiekvienu atveju strategijos buvo pasirenkamos vadovaujantis atitinkamą *kapitalu*, ypač materialaus ir simbolinio, palikimo verte. Tad nuo seno vedybos buvo pageidaujamos tarp jaunuolių iš šeimų su panašia turtine padėtimi. Vedyboms tarp jaunuolių iš turtiniu požiūriu nelygių šeimų galiojo specialios strategijos. Ilgainiui, siekiant paremti atitinkamus šeimos kūrimo modelius, susikūrė socialinės kontrolės mechanizmai, kurių buvo paisoma, tikintis, kad tokia tvarka garantuos laimingą gyvenimą visiems visuomenės nariams.

XX a. antroje pusėje išsivysčiusios Vakarų šalys pasiekė gerovės lygmenį, kuris suteikė daugiau teisių ir galimybių pasiekti visuomenėje egzistuojančias gėrybes kiekvienam visuomenės nariui. Ralfo Dahrendorfo žodžiais tariant, „įsitvirtino konfliktas be revoliucijos“ (Dahrendorf 1996; 165-173). Susidarė palankesnės galimybės išsivysčiusių visuomenių narių socialiniam mobilumui, nepriklausomai nuo jų socialinės kilmės. Galiausiai pakito tradicijose bei socialinėse normose internalizuotas ir iš kartos į kartą perduodamas socialinių sluoksnių gyvenimo būdas. Įvairių socialinių sluoksnių atstovų individuali saviraiška įgavo naujų bruožų - ji vis dažniau realizuojama už šeimos ribų, ypač svarbus vaidmuo tenka darbo karjerai bei išsilavinimui. Drauge mažėja individuali priklausomybė nuo šeimos. Susidaro aplinkybės, skatinančios šeimos instituto, šeimos kūrimo ir palaikymo strategijų pokyčius.

Šiame straipsnyje pateikiamos demografinės ir sociologinės teorijos, matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos transformacijas siejančios su visos socialinės sistemos bei socialinių sluoksnių gyvenimo būdo (stiliaus) pokyčiais.

Habitus įtaka socialinių sluoksnių elgsenos strategijoms

Sociologinės bei demografinės teorijos remiasi prielaida, kad kasdieniame gyvenime žmogus renkasi racionaliai. Individas renkasi sprendimus, optimaliai atitinkančius jo preferencijas (Coleman 1990; Hedström 1996). Tačiau, remiantis sociologo Pierre Bourdieu suformuluota *habitus* teorija, individo sprendimus lemia istoriškai susiklostę ir ilgainiui internalizuoti ryšiai, išoriškai aptinkami vertinimo ir veikimo formose (Bourdieu 1998). Išorinės struktūros internalizuojamos taip, kad praktinis logiškumas darosi nesąmoningas, sąmoningas ir priklauso nuo individo padėties socialinėje hierarchijoje.

Individualias padėtis socialinėje struktūroje apibūdina išteklių, Bourdieu vadinamų *kapitalais*, valdymas. Kasdieniame gyvenime individas gali disponuoti ekonominiais, kultūriniais, socialiniais ir simboliniais kapitalais. Prigimtis, talentai, įvairūs pradiniai kapitalai gyvenimo kelyje gali virsti ekonominiais, kultūriniais, kitais kapitalais. Individo, jo tėvų ir protėvių kiekvienos rūšies kapitalo kiekis ir sudėtis bei jų kitimas laike lemia individo socialinę trajektoriją, kuri gali kilti, leisti arba išlikti tolygi (Bourdieu 1992; Bourdieu 1998). Be to, kapitalų valdymas apibūdina ne tik priklausomybę socialinei klasei, bet ir strategijas, kurios gali būti panaudotos turimiems kapitalams apsaugoti bei naujiems įgyti.

Kapitalų kiekiai riboti, todėl visuomenėse dėl jų neišvengiamai vyksta nuolatinė kova. Ilgainiui susiklosto ir yra palaikomos atitinkamų socialinių sluoksnių elgsenos strategijos, skirtos esamo socialinio statuso išsaugojimui arba aukštesnio įgijimui. Šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse svarbiausios strategijos paprastai susijusios su darbu ir išsilavinimu, kadangi aukštesnės kvalifikacijos suteikia didesnes galimybes dirbti kvalifikuotesnį darbą, gauti didesnes pajamas, užimti siekiamą padėtį visuomenėje. Kita vertus, neretai kiti oficialiai deklaruojami tikslai

taip pat yra užslaptinta priemonė atitinkamam socialiniam statusui pasiekti. Tai gali būti elgsenos modeliai bet kurioje kasdienio gyvenimo srityje - dalyvavimas tam tikros politinės partijos veikloje, religinė praktika, naudojimas kreditais, aprangos stilius, mitybos įpročiai, šeimos kūrimas ir daugelis kitų. Praktikuodamas vieną ar kitą elgsenos modelį kasdieniame gyvenime individas tarsi deklaruoja savo priklausomybę tam tikram socialiniam sluoksniui. Taigi *habitus* verčia individus, suinteresuotus išlaikyti įgimtą arba pasiektą socialinį statusą, laikytis socialinį statusą atitinkančių socialinių normų, jas puoselėti ir perduoti iš kartos į kartą sąmoningai arba nesąmoningai kopijuojant esamas bei kuriant naujas strategijas (Bourdieu 1998).

Bourdieu žodžiais tariant, *habitus* yra „strategiją generuojantis principas, leidžiantis agentams prisitaikyti prie esamų ir kintančių sąlygų“ (Bourdieu 1992; 18-19). Kintančioje sistemoje *habitus* internalizuoja praeities patirtis, momentines gyvenimo būdo apraiškas ir jas išreiškia vertinimuose bei veiksmuose, paremdamas susiklosčiusią socialinę struktūrą. Kilus konfliktui, formuojasi naujas *habitus* kaip naujas gyvenimo būdas, kuris garantuoja kapitalų, tuo pačiu socialinio statuso, išsaugojimą individualiame lygmenyje ir socialinės struktūros palaikymą *makro* lygmenyje (Bourdieu 1992; Bourdieu 1998).

Šeimos kūrimo strategijos istorinėje Vakarų Europoje

Demografijoje žinoma Thomo Roberto Malthuso teorija (1798) teigia, kad gyventojų skaičiaus augimą reguliuoja „pozityvioji kontrolė“ - karai, badas, kiti panašūs veiksniai ir „prevencinė kontrolė“, t.y. vedybų atidėjimas, sąmoninga viengungystė ir bevaikystė, kita matrimonialinė ir prokreacinė elgsena. Tai yra egzistuoja dvi viena kitą įtakojančios socialinių parametrų sistemos. „Pozityviosios kontrolės“ veiksniai veikia žmonių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos - „prevencinės kontrolės“ -

pasirinkimus, kurie savo ruožtu įtakoja „pozityviosios kontrolės“ sistemos parametrus. Šių sistemų sąveika vyksta taip, kad trumpame periode akivaizdžiai matomi socialinių parametrų nukrypimai nuo įprastų tendencijų, tačiau ilgame periode svyravimai išsilygina. Tarkime, iki 1850 m. Vakarų Europoje fiksuotas vedybų skaičiaus mažėjimas. Dėl atidėtų arba nelegitimizuočių vedybų dalis gyventojų nepanaudojo savo reprodukcinę galimybių. Liko vadinamosios „ekologinės nišos“, kurios naujai kartai sudarė galimybes vedyboms jaunėti, didinti vedybų skaičių, kurti nepriklausomus namų ūkius.

Pradiniuose etapuose šie procesai skatino gyventojų skaičiaus augimą, tačiau tolesnis gyventojų skaičiaus augimas sukūrė prisotinimą ir įtakojo pragyvenimo lėšų sumažėjimą kai kuriuose gyventojų sluoksniuose. Įsijungė „pozityviosios kontrolės“ veiksniai - nepritekliai ir badas, paskatinę riboti vedybas („prevencinė kontrolė“). Tradicinėse visuomenėse „pozityviosios kontrolės“ paprastai neprireikdavo arba ji pasitarnaudavo tik išpėjimui apie pasikeitusias socialines sąlygas. Socialinių grupių gerovę ir gerovės pasiskirstymo tęstinumą ilgalaikėje perspektyvoje pirmiausiai užtikrina „prevencinė kontrolė“, pretendavusi į „natūralią tvarką“. „Prevencinės kontrolės“ ir „pozityviosios kontrolės“ sąveika istorinėje Europoje parėmė įvairių gyventojų grupių socialinę integraciją, garantuojančią socialinės struktūros tęstinumą (Malthus 1798; Lesthaeghe 1980).

„Tvarką“ matrimonialinėje ir prokreacinėje elgsenoje teigia ir darvinistinės krypties demografinės teorijos, aptariančios labiausiai prisitaikiusių individų ir socialinės organizacijos formų poreikį išlikti. Adamo Smitho „nematomos rankos“ pavyzdžio aiškinimai nurodo mechanizmus, veikiančius virš individų sąmonės ir sąlygojančius optimalų išteklių pasiskirstymą konkrečios socialinės organizacijos sąlygomis. Konkurencinėje rinkoje „nematoma ranka“ veikia taip, kad užtikrintų kiekvieno individo optimalią padėtį bendruomenės naudojamų išteklių atžvilgiu.

Mechanizmui apibūdinti Wrigley (1978) pasiūlė „nesąmoningo racionalumo“ sąvoką: individai arba grupės naudojami visomis esamomis galimybėmis išlikti ir pratęsti save (Wrigley 1978). Kiekvieno individo maksimaliai gerovei ilgame periode užtikrinti bendruomenės sukuria strategijas (racionalumas), kasdieniame gyvenime egzistuojančias tokiu būdu, kad bendruomenės nariai jose tiesiogiai tarsi nedalyvauja (nesąmoningumas). „Nesąmoningo racionalumo“ tvarką užtikrina nelegitimizuoti kodai (vadinami moraliniais kodais), internalizuoti paveldėjimo, religinės ir kitose tradicijose; o tai asocijuojasi su Bourdieu pasiūlytu *habitus* terminu (Bourdieu 1998).

Demografas Ronas Lesthaeghe (1980), tyrinėdamas šeimos modelių įvairovės plitimo ir mažėjančio gimstamumo priežastis, taip pat pastebėjo, kad matrimonialinę ir prokreacinę žmonių elgseną tikslinga analizuoti visos socialinės sistemos kontekste. Socialinės institucijos, normos bei tabu nuo seno buvo puikiai integruotos istorinės Vakarų Europos visuomenių kasdieniame gyvenime, taip pat ir kuriant šeimą. Tačiau Lesthaeghe pastebėjo, kad „nesąmoningo racionalumo“ teorijoje gyventojų skaičiaus augimas nesiekiamas su trumpalaikiais žmonių poreikiais („sąmoningu racionalumu“), kurie, mokslininko nuomone, dėl įvairių socialinio gyvenimo aplinkybių labiausiai pažeidžia egzistuojančias ilgalaikes strategijas.

Matrimonialinės elgsenos kontrolė, Lesthaeghe (1980) nuomone, susijusi su pradiniais nuklearinės šeimos, kai ši tapo savarankišku vienetu, atsiradimo etapais. Apskritai kalbant, tėvų arba giminės kontrolė jaunajai kartai gali atsiskleisti trimis būdais, siekiant: 1) ištekinti merginą arba apvesdinti jaunuolį, ir kontrolę perduoti naujai šeimai; 2) jauniems žmonėms sudaryti sąlygas prokreacinei sąjungai su partneriu, su kuriuo nėra emocinio bendrumo (tokiais atvejais didesnė skyrybų tikimybė); 3) neleisti vaikams vesti (tekėti), kol jie nebus ekonomiškai savarankiški. Istorinėje Europoje dažniausiai buvo taikoma trečioji strategija, susijusi su tėvų

bei giminės kontrole individų elgsenai. „Nesąmoningo racionalumo“ tvarkai labiausiai pakludavo pagarbą iš kartos į kartą perduodamoms moralinėms vertybėms internalizavę individai, kuriems giminės bei asmeninis statusas buvo svarbesnis už kitus poreikius.

Tačiau dalykas tas, kad matrimonialinė ir prokreacinė elgsena ypač susijusios su žmogaus amžiumi ir laiku. „Tvarkai“ nepaklusti paprastai vertė asmens amžiaus ir poreikių patenkinimo susikirtimas: pasiekta amžiaus riba šeimai kurti, tačiau tam nepakanka išteklių arba dar nėra galimybių prieiti prie reikalingų išteklių. Nepakluse „natūraliai tvarkai“ arba „nesąmoningam racionalumui“ individai neišvengiamai patirdavo socialines sankcijas. Istorinės Vakarų Europos visuomenėse paprastai buvo praktikuojama dvejopos sankcijos: išstūmimas arba pažeminimas. Atskiriems atvejams, kai rasdavosi asmenybių, sugebėjusių apeiti „natūralios tvarkos“ barjerus, būdavo sukuriami nauji simboliniai kodai (Lesthaeghe 1980), kuriuos, pasitelkiant Bourdieu (1998) terminus, galima įvardinti kaip naujo *habitus* kūrimąsi.

Socialinių sluoksnių matrimonialinė ir prokreacinė elgsena moderniose visuomenėse

Moderniose visuomenėse, kai žemė vis rečiau perduodama paveldėjimo keliu, „natūrali tvarka“, Lesthaeghe teigimu, transformuojasi į „individualią atsakomybę“, kur individuali gerovė įgauna vis svarbesnę reikšmę (Lesthaeghe 1980). Individualizmo ir savirealizacijos principus akcentavo „antrojo demografinio perėjimo“ teorijos atstovai - Dirks J. van de Kaa ir Ronas Lesthaeghe (van de Kaa 1987; Lesthaeghe 1998; Lesthaeghe 2000). Mokslininkų teigimu, šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse, kurioms būdingi aukšti technologiniai pasiekimai ir aukštas urbanizacijos lygmuo, ima dominuoti individualizmo ir savirealizacijos principai.

Sociologo Anthony Giddenso (2000) požiūriu, individualaus tapatumo paieškos

tampa vienu svarbiausiu poreikiu modernioje visuomenėje. Kadangi modernioje visuomenėje gyvenimo stiliai, Giddenso teigimu, atlieka struktūrizuojantį vaidmenį, tai individas, siekdamas susitapatinti su tam tikra socialine grupe, renkasi sprendimus ir veiksmus, atitinkančius tos socialinės grupės gyvenimo stilių. Galimybės sprendimams bei veiksmams realizuoti įgyjamos dalyvaujant rinkoje, pirmiausia darbo rinkoje. Šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse individualiems pasirinkimams didelę įtaką daro darbas, o svarbiausios strategijos susijusios su alternatyvomis darbo rinkoje (Giddens 2000; Bourdieu 1992; Bourdieu 1998). Be to, lygiateisės galimybės darbo rinkoje tiek vyrams, tiek moterims verčia pertvarkyti vyrų ir moterų vaidmenis šeimoje ir visuomenėje bei šeimos instituto vertę. O draugystė ir vedybos - dėl aiškios laike ir erdvėje pasirinktos elgesio formos - taip pat tampa gyvenimo stiliaus raiškos segmentais.

Kaip ir kitiems gyvenimo stiliaus raiškos segmentams, draugystei ir vedyboms darosi būdinga galimybių įvairovė ir laisvė rinktis iš stilių (modelių) įvairovės (Giddens 2000). Tad visuomenės nariai, daugelį amžių puoselėję, praktikavę ir kontroliavę matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijas, priversti pritarti naujoms šeiminių gyvenimo formoms, įsitvirtinančioms šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse. Vedybų atidėjimas vyresniam amžiui, gyvenimas kartu nesusituokus, sąmoningai pasirenkama viengungystė, neregistruotoje santuokoje gimę vaikai ir kiti nauji šeiminių gyvenimo modeliai, pradžioje suvokti kaip socialinių normų pažeidimas, šiandien tampa socialine norma (Lesthaeghe 1998; Lesthaeghe 2000; van de Kaa 1987).

Vis dėlto modernybėje tarp daugelio šeimos modelių alternatyvų konkretaus modelio pasirinkimas paprastai priklauso nuo ekonominių, socialinių ir kultūrinių išteklių, kuriuos valdo poros. Ekonominės šeimos teorijos požiūriu (Becker 1981), šeimos modelių ir kūrimo laiko įvairovė radosi iš išteklių pasiskirstymo netolygumo. Ekonominė šeimos teorija pagrįsta principu, kad kiekvienas

žmogus gyvena bent dviems generacijoms: suaugusiųjų funkcija yra išlaikyti save pačius ir savo vaikus, suteikti jiems tinkamas sąlygas augti. Pačių suaugusiųjų naudos apimtis priklauso nuo to, kiek buvo investuota į juos jų vaikystėje (Becker 1981). Klasikinėje sociologinėje studijoje apie darbininkų klasės gyvenimą Amerikoje Lillian Breslow Rubin (1976, 1994) patvirtino ryšį tarp socialinės klasės ir išsilavinimo arba tarp *habitus* ir *socialinio lauko* šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse. Tyrimas parodė, kad socialinė klasė tebėra pagrindinė jėga „postmodernių“ šeimų gyvenime. Pasak Rubin (1976), tolesnį skirtingų socialinių klasių narių gyvenimą, asmeninio augimo bei gyvenimo stiliaus pasirinkimo galimybes lemia socializacijos modeliai. Žemesnieji socialiniai sluoksniai (studijoje - darbininkų klasė) dėl nepakankamų išteklių ne tik negali savo vaikams suteikti tinkamo išsilavinimo, bet ir įdiegia neperspektyvios ateities vizijas. Viduriniai socialiniai sluoksniai, priešingai, ne tik suteikia visapusišką išsilavinimą vaikams, bet finansiškai bei morališkai palaiko juos gyvenimo kelyje siekiant aukštesnių tikslų.

Socializacijos ir išmokslinimo svarbą įvairiuose kasdienio gyvenimo laukuose bei socialinei reprodukcijai taip pat akcentavo Bourdieu (1976, 1998, 1992), Becker (1981) ir kiti autoriai. Becker (1981) pažymėjo, kad modernios visuomenės darbo rinkoje nebepakanka žinių, kurias sukaupė vyresnieji šeimos nariai. Atsiranda naujų žinių perdavimo būdų bei įvairaus lygio švietimo ir mokslo įstaigų įsitraukimo poreikis. Išsilavinimas suteikia ne tik žinių, bet ir didesnes galimybes darbo rinkoje, darbo karjeroje, o vėliau - užsitikrinant gerovę. Moderniose visuomenėse individai, dalyvaudami darbo ir kapitalo rinkose, patys susikuria gerovę ir galimybes socialiai save apsaugoti. Šeimos ekonominė apsauga praranda savo pirminį ir nepakeičiamą vaidmenį, kaip tai buvo ikimoderniose visuomenėse. Naujos ekonominės apsaugos galimybės pasirodė netgi efektyvesnės, kadangi remiasi daugelio šeimų patyrimu. Šeiminiai ryšiai tampa mažiau reikšmingi, o vyresnieji

šeimos nariai ima prarasti savo autoritetą (Becker 1981).

Šeimos instituto vertės sumenkinimas suteikė didesnę laisvę asmenims iš viduriniųjų ir aukštutinių socialinių sluoksnių renkantis partnerį bei šeimos modelį. Jie ėmė praktikuoti gyvenimo stilius, kurie iki tol buvo toleruojami tik ikimodernių visuomenių žemiausiuose socialiniuose sluoksniuose. Kaip parodė Bourdieu, žemiausiųjų sluoksnių atstovams visuomet buvo būdingas menkas socialinių normų paisymas, kadangi jie „neturi ko prarasti“ (Bourdieu 1998). Dabar ir asmenims iš viduriniųjų ir aukštutinių socialinių sluoksnių vedybų motyvas darosi individualūs apsisprendimai, nepaisant tėvų nuomonės, pareigos šeimai, giminei ir kitų aplinkybių. Be to, kadangi šeima nebėra vienintelis apsaugos garantas, atsirado pretekstas ieškoti alternatyvų tradiciniam šeimos modeliui, kai šeimos buvo kuriamos per registruotą santuoką, o santuokos ir gyvenimo kartu laikas sutapo. Paplito neregistruotos santuokos, sąmoninga viengungystė ir kiti alternatyvūs partnerystės modeliai (Becker 1981; Lesthaeghe 1988; Lesthaeghe 1989; Lesthaeghe 2000; Manting 1994). Tad galima teigti, kad modernumo sąlygomis socialiniai sluoksniai formuoja naujas šeimos kūrimo strategijas, atitinkančias jų narių individualius poreikius.

Išvados

Straipsnyje atskleisti socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos ryšiai ne tiek su giminės pratęsimu, kiek su įgimto socialinio ekonominio statuso išsaugojimu bei aukštesnio įgijimu. Iš pateiktųjų sociologinių ir demografinių teorijų galime pastebėti, kad nuo seno šeimos kūrimas buvo susijęs su visos šeimos interesais, siekiančiais išsaugoti ir ateinančioms kartoms perduoti šeimos nuosavybę, užtikrinančią tam tikrą socialinį ekonominį statusą. Užtikrinant turto cirkuliacijos tęstinumą susikūrė socialinį statusą atitinkančios šeimos kūrimo ir parėmimo strategijos: vedybų atidėjimas, vedybų jaunėjimas, šeimos kūrimo forma ir kt.

Atitinkamos matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos laikymąsi užtikrino socialinės kontrolės priemonės, tokios kaip, pvz., Malthuso pateiktosios „pozityvioji kontrolė“ ir „prevencinė kontrolė“. Šimtmečiais kuriama ir tobulinama socialinė sistema ilgainiui internalizavosi socialinėse normose taip, jog kasdieniame bendruomenės gyvenime įgavo „nesąmoningo racionalumo“ reikšmę. Tačiau šių dienų demografas Lesthaeghe pastebėjo, kad „nesąmoningas racionalumas“ efektyvų socialinės sistemos gyvavimą garantavo tik ilgame periode. Iškilus trumpalaikių individualių interesų ir realių sąlygų konfliktui, socialinės normos neišvengiamai buvo pažeidžiamos. Siekiant legitimizuoti tokius atvejus kildavo poreikis keisti socialines normas - plėsti esamas arba kurti naujas.

Moderniose visuomenėse individas vis labiau išlaisvinamas iš pareigos ir būtinybės dalyvauti perduodant šeimos palikimą. Dominuojantį vaidmenį įgyja individuali saviraiška, išoriškai matoma gyvenimo būdų įvairovėje. Individualus socialinis mobilumas bei šeimos kūrimas tampa gyvenimo stiliaus raiškos segmentais šalia kitų segmentų. Drauge visuomenių nariai, amžius kūrę, kontroliavę ir praktikavę matrimonialinės ir prokreacinės

elgsenos strategijas, priversti pritarti naujoms šeiminio gyvenimo formoms, įsitvirtinančioms šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse. Vedybų atidėjimas vyresniam amžiui, gyvenimas kartu nesusituokus, sąmoningai pasirenkama viengungystė, neregistruotoje santuokoje gimę vaikai ir kiti nauji šeiminio gyvenimo modeliai, pradžioje suvokti kaip socialinių normų pažeidimas, šiandien tampa vis labiau priimtinesni ir įgauna socialinės normos reikšmę.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijos niekada nesudarė uždaros ir nekintančios sistemos. Šeimos kūrimo ir palaikymo strategijos kūrėsi ir buvo tobulinamos atsižvelgiant į skirtingiems socialiniams sluoksniams priklausančių šeimų poreikius, kintančias bendruomenės ekonomines ir socialines sąlygas, o taip pat į atskirus individualius atvejus. Tačiau žvelgiant iš istorinės perspektyvos pažymėtina, kad jeigu nuo seno matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijose dominavo šeimos ir bendruomenės interesai, tai modernumo sąlygomis vis dažniau atsižvelgiama į individualius socialinių sluoksnių narių poreikius.

Literatūra

Becker, Gary S. 1981. *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.

Bourdieu, Pierre. 1976. 'Marriage Strategies as Strategies of Social Reproduction', in Robert Forster and Orest Ranum (eds.) *Family and Society. Selection from the Annales: Economics, Societies, Civilisations*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press: 117-144.

Bourdieu, Pierre. 1998. *Distinction: The Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.

Bourdieu, Pierre, and Wacquant, Loïc J. D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: Polity Press.

Coleman, J. James S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: The Balknap Press of Harvard University Press.

Dahrendorf, Ralf. 1996. *Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvės politiką*. Vilnius: Pradai.

Giddens, Anthony. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius, Pradai.

Hedström, Peter. 1996. 'Rational choice, empirical re-

search, and sociological tradition', *European Sociological Review* 12: 127-146.

Lesthaeghe, Ron and Moors, Guy. 2000. 'Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World', *Review of Population and Social Policy* No.9: 121-170.

Lesthaeghe, Ron and Surkyn, Johan. 1988. 'Cultural Dynamics and Economic Theories of Family Change', *Population and Development Review* Vol. 14: 1-45.

Lesthaeghe, Ron. 1980. 'On the Social Control of Human Reproduction', *Population and Development Review* Vol. 6 (4): 527-548.

Lesthaeghe, Ron. 1998. 'On Theory Development: Application to the Study of Family Formation', *Population and Development Review* Vol. 24 (1): 1-14.

Malthus, Thomas Robert. 1798. *An Essay on the Principles of Population. A Norton critical edition*. Appleman, Philip (ed.) New York, London: Norton & Company.

Manting, Dorien. 1994. *Dynamics in Marriage and Co-*

habitation. An Inter-Temporal, Life Course Analysis of First Union Formation and Dissolution. Amsterdam: Thesis Publishers.

Rubin, Lillian Breslow. 1976. *Worlds of Pain: Life in the Working-Class Family.* New York: Basic Books.

Rubin, Lillian Breslow. 1994. *Families in the Faultline: America's Working Class Speaks About the Family, the Economy, Race and Ethnicity.* New York: Harper Collins

Publishers.

Van de Kaa, Dirk J. 1987. 'Europe's Second Demographic Transition', *Population Bulletin* Vol. 42, No.1. Population Reference Bureau.

Wrigley, E. A. 1978. 'Fertility strategy for the individual and for the group'. in Tilly, Charles (ed.) *Historical Studies of Changing Fertility.* Princeton: Princeton University Press.

Summary

Sociological and demographical theories on matrimonial and procreational behaviour of social stratum presented in the article. Social status in relation to family formation and methods of social control in the premodern societies were discussed at the beginning. After that new forms of family formation and maintenance in the modern societies were discussed. The main conclusion of the article is that matrimonial and

procreational behaviour of social stratum is on the permanent change. It changes from domination of family and community interests on individual behaviour in the premodern societies to toleration of individual behaviour in respect to family formation in the modern societies. It was stated that family formation became one of the segments of individual self-realization in the new conditions.

Gauta: 2004 04 09

Pateikta spaudai: 2004 06 20

Saltoniškių 58, Vilnius

Tel.: (8 5) 273 24 43

vidac@takas.lt